

ZOLTÁN GÁBOR

Bennünk élő késztetések

■ *Hogyan lehet megmutatni az ölés, mint egy eszméből kinövő belső kényszert? A gyilkos perspektívájából írni megkövetel valamiféle empátiát?*

– Az eszmék önmagukban is figyelemre méltók lehetnek, köztük a nemzeti szocializmus, ami az *Orgiában* kulcsszerepet játszik. De eszméktől függetlenül az ölni vágyás eleve bennünk van. Minden emberben benne van. Csak el van fojtva. Más módon van elfojtva, mint a nemi vágy. A nemi vágy létezését részben tudni engedi a kultúra, de az ölésre való késztetésnek még a tudata is elfojtódott az idők során.

A bennünk parázsló gyilkolási vágy nem a magányos emberé. Az ember csapatban vadászó lény. Így vagyunk bedrótozva. Aki embernek születik, a természete szerint mind arra van bedrótozva, hogy összeálljon más emberekkel, vagyis hordába verődjön, és aztán csapatban vadásszon. Elsősorban emberekre vadásszon. Vezért kövessen tűzön-vízen át. Zsákmányt szerezzen, és a zsákmányon megosztozzon. Foglyokat tereljen és büntessen. A pusztá létükért, a más hordához való tartozásukért büntesse őket. Nagyon kevesen vannak, akik kimaradnak ebből a büntető hadjáratból abban a szent pillanatban, amikor az addigi szabályok nem érvényesek, és mindent szabad. Ők valósággal mutánsok. Mindaddig, amíg ilyen helyzetbe nem kerülünk, találgathatjuk, mi magunk hová tartozunk. A rendes emberek vagy a mutánsok közé.

Amikor a civilizált ember hirtelen hordába verődve ölni kezd, euforikus állapotba kerül. Legalábbis egy időre. Többek közt azért tölti el a beteljesedés öröme, mert hatalmas gátlástól, kínzó béklyóktól szabadul meg.

„Az eszme” nem más, mint felmentő üzenet: akik a hordán kívül tanyáznak, azokat szabad megölni. Meg persze egy csomó mást is szabad velük csinálni. Önmagukban élvezetes dolgokat is, amikre addig nem volt mód.

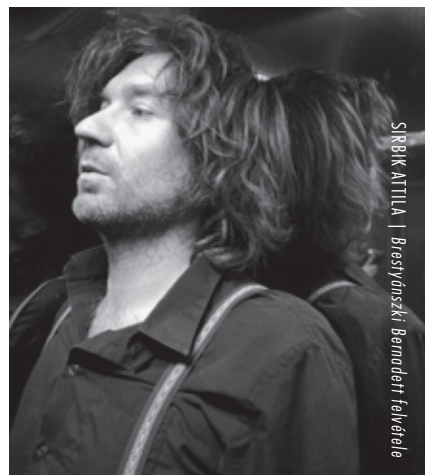
Ezt a tömegben feloldódott lényt, ezt a felszabadult embert íróilag bemutatni azért nehéz, vagy legalábbis szokatlan, mert az írók rendszerint a tömegtől különvált lényként élik életüket, és tipikusan a tömegtől különvált hősöket írnak meg. Hamleteket, Anyegineket. Madách Ádámja a színek sokaságán keresztül állítja szembe hőstét, „a kiváló egyest” a tömeggel. Íróként és olvasóként, nézőként is hajlamosak vagyunk kivételes egyénnel azonosulni. Pedig a kultúra világában élő embert részben a művészet, ezen belül az irodalom tanítja meg rá, kik vagyunk. Ha van felelősség, az irodalom nagymértékben felelőssé tehető azért, hogy ilyen kevésbé ismerjük magunkat. A bennünk élő késztetéseket.

Ami az empátiát illeti, az nem árt, ha van az íróban. És az olvasóban se árt, ha van. Másrészt az olvasás – és valószínűleg az írás is – valószínűleg fejleszti az empátiát.

■ *Írónak-olvasónak egyaránt ismernie kell az adott korszakot, a második világháborús magyarországi történeteket ahhoz, hogy a regényben játékba hozott emberi mélységek megnyilvánulásait, vagy éppen az elfojtásokat érteni, értelmezni tudja? Lehetséges a megértés mint olyan, vagy csak elfogadás van?*

– Nekem bele kellett ásnom magam Budapest XII. kerületének múltjába. Az olvasó esetében ilyen tudásra nem lehet számítani. De bízom benne, hogy a könyvben fel van építve egy világ, amit meg lehet ismerni és meg lehet érteni. Céлом volt, hogy bizonyos eseteket, amikre hajlamosak lennénk azt mondani, hogy „fel-foghatatlanok”, egy esemény sor részeként nagyon is érthetőnek, már-már természetesnek lásson az olvasó.

Esetemben a nemzeti szocialistákat illetően elfogadás nincs, megértés van. Én is ismerem a mondást, miszerint mindent megérteni annyi, mint mindent megbocsátani. Amilyen frappáns kijelentés, rám olyan kevésbé érvényes. Biztos, hogy törekedni kell a lehető legteljesebb megértésre. Annál is inkább, mert túl könnyű kínos dolgokat azzal elintézni, hogy hű, hát ez érthetetlen.

SIRRIK ATTILA | Beszélgetés | Bernadett felvétele

■ *Milyen jellegű kutatások előzték meg a könyv megírását?*

– Korabeli újságok olvasása, népbíróági perek során képződött iratok, megfigyelési akták tanulmányozása, és a Nyilaskeresztes Pártba belépett személyek kartonjainak böngészése. A budapesti rendőrfőkapitány-helyettes heti jelentéseinek olvasása. Elmentem a helyszínekre, megfigyeltem a tettesek és áldozatok tájait, bejártam az útjaikat.

■ *Miért fontos a szerző, Zoltán Gábor életrajza az Orgia szempontjából?*

– Igazából nem fontos. Működhetne úgy is, vagy akár jobban, ha álnéven jelent volna meg a könyv. Tudjuk, van olyan szerző, aki él ezzel az eszközzel. Nekem strapásnak és kicsit mesterkéltnek tűnt egy ilyen inkognitó-létezés működtetése. Aztán, ha már van egy konkrét szerző, felmerül a kérdés, milyen szálak fűzik őt a könyvében elbeszélte eseményekhez.

■ *Hol húzódik a határ dokumentumgyűjtemény és próza között?*

– Létezik egyrészt sok száz oldalnyi kimásolt, kijegyzetelt dokumentumom, amit eddig nem adtam közre, és létezik ez a regény. Hiába a legteljesebb feltárás, aminek köszönhetően tudható, egy adott napon ki állt őrségben a nyilasház előtt, hogy hány fokos volt a Duna vize, felhős volt-e az ég, hol húzódtak a frontvonalak, arra vonatkozólag lehet, hogy pont nincs adat, mit reggeliztek aznap a nyilasok. És ha csak azt az egyetlen részletet én gondolom ki – márpedig amikor egy akármilyen rövid, de koherens történetet el akarok mondani, sok hasonló részletet kell kigondolnom vagy kikövetkeztetnem –, már fikcióról van szó.

■ *Az, amit a könyv elbeszél, a rémtettek sora és annak mechanizmusai, egy lezárt „történetnek” tekinthető?*

– Nem lezárt. Azt hiszem, a könyv elolvasása után érzékeltetni lehet, hogy egy kimetszett kis szelet került az olvasó elé. Érzékeltetni lehet, hogy sok minden előzte meg, illetve készítette elő a történéseket, és sok minden zajlik párhuzamosan. Arról nem is beszélve, ami majd később jön. Úgyhogy mindennek nevezhető, csak lezártnak nem.

■ *Mit jelent az Orgia szempontjából – Hannah Arendt szavaival élve – a gonosz banalitása? Szükséges banalizálnunk a gonoszt?*

– Nem támaszkodtam az Arendt-féle megfogalmazásra. De ha már kezdeni kell vele valamit, az az igazság, hogy nagy részben harmonizál az *Orgia* világával: ugyanis nem rendkívüli lények, született szörnyek a nyilaskeresztesek. Éppen az az érdekes, hogy mindenfelől jönnek, vegyesen férfiak és nők, öregek és fiatalok, szépek és csúnyák, műveltek és műveletlenek.

Persze a jól bevált megfogalmazások nemcsak megragadják a valóságot, hanem el is fedik azt. Vagy legalább kitakarják fontos részleteit. Ha jól tudom, Arendt annak idején egy konkrét személy, Eichmann esetére találta ki a gonosz banalitásának fogalmát, és közben nem tudott róla, hogy a Szondi-teszt szerint lelki alkatát tekintve Eichmann, ez a hivatalnok-gyilkos a létező legveszedelmesebb karakterbe tartozott. Jó, nem feltétlenül kell komolyan venni a Szondi-tesztet. De tudjuk azt is, hogy Eichmann művész volt: hegedült, mint a mi Kun páterünk. Általában figyelemre méltó, milyen sok művész fordul elő a nácik között. Ebben az értelemben csöppet sem banálisak.

Sirbik Attila

■ *Mi az a nyelvi dimenzió – hogyan lehetséges egy olyan kontextust teremteni, úgy „játszani” a befogadó érzelmeivel –, amely magyarázatot ad a megmagyarázhatatlanra?*

– Én sosem törekedtem rá, hogy szép szövegeket írjak. Az *Orgia* írása közben mégis azon kaptam magam, hogy bennem is fel-feltámad a vágy mindenféle kunsztokra. Például megmutatni, hogy tudok én többszörösen összetett mondatot írni elegánsan, ráadásul szellemesen. És bennem is dolgoznak a nyelvművelők által az írástudókra erőltetett szabályok. Felismertem, most egyszerűen nem érdekes, hogy mit gondolnak rólam, tudok-e szépen írni vagy sem, kielégítően elsajátítottam-e a helyesírási szabályokat. Egyvalami érdekes: felidézni a szereplők beszédét. Szavakkal érzékeltetni a világukat. Ez nem is ment simán. Újra kellett tanulnom az írást.

Van az az ismert Wittgenstein-mondat, hogy „nyelvem határai világom határai” – ezt érvényesnek tartom. Jelen esetben arról van szó, hogy a szöveg egybenyitja a hetven évvel ezelőtti budai emberek világát a mai olvasókéval. Legalábbis ez volt a cél.

■ *Az Orgia megírása tekinthető egyféle trauma-feloldásnak is?*

– Ebben az öt-hat évben tudatosult bennem, hogy ami 1944–45 telén a budai nyilasok közreműködésével történt, nincs traumaként számontartva. Így tehát traumafeloldásra sem mutatkozik igény. Viszont az *Orgia* beavatja az olvasót ebbe a traumába, vagy legalábbis megnyitja az utat a beavatódás felé.

Egyébként főleg számonkérőleg fellépni az emberekkel szemben, hogy miért nem tudnak egy bizonyos, általunk fontosnak vélt traumáról. Történetfilozófusok észrevették már, hogy közvetlenül az események után nem feltétlenül jön létre a történet elbeszélése. Ha létrejön, az csak később, és valakinek a munkája nyomán történik. Nem magától értetődően, hanem a felejtés, az elfojtás sok okból fakadó erőivel szemben.

Az is a konkrét helytől és időtől független felismerés, hogy a trauma után nem létezik egységes emlékezői közösség. Vannak a tettesek és egyetértő szemlélők utódai, és vannak az áldozatok és a velük együttérző emberek utódai. Amíg ennek a két csoportnak a különállása nem nyilvánvaló, szükségképpen kusza a diskurzus. Pontosan ennek vagyunk most tanúi. Enyhén szólva távoli lehetőségnek tűnik, de ha egyszer lesznek olyan nyilas-leszármazottak, akik ráébrednek, hogy a felmenőik rosszat tettek, és emiatt kellemetlenül érzik magukat, felkereshetik az egykori üldözöttek leszármazottait, és kimondhatják, hogy sajnálkoznak. Nemrég olvastam hasonló kezdeményezésekről. Például Ruandában történt ilyen. Tiszteletre méltó és remélhetőleg hasznos akciók. Tanulmányozni kéne őket, és figyelni az eredményességüket. Amikor traumáról beszélünk, arra utalunk, hogy érződik valamiféle lelki teher, azt feltételezzük tehát, hogy a nyilasok leszármazottait is gyötri a múltban megtörtént sok gyilkosság, erőszak. Meg a túlélő zsidók leszármazottait, akik elől nagyrészt elhallgatták az eseményeket. Kérdés, hogy a valóságban is létezik-e, illetve felismerhető-e ilyen lelki teher.

A feldolgozással semmiképp se végeztem: folyt. köv. ■ ■ ■

■ **Sirbik Attila** (1978, Jugoszlávia): író, a *Symposion* folyóirat főszerkesztője. Első regénye *St. Euphemia* címmel a Magvető és a Forum Könyvkiadó közös gondozásában jelent meg 2015-ben.

■ **Zoltán Gábor** Budapesten született 1960-ban. Kötetei: *Vásárlók könyve* (novellák, 1997, JAK–Kijárat), *Érények könyve* (novellák, 1999, Magvető), *Szőlőt venni* (regény, 2001, Magvető), *Fekete bársony* (regény, 2008, Jelenkor). Az *Orgia* című regénye a Kalligramnál jelent meg az ideai könyvhéten.